

علی اکبر رضایی

ایمیل:

Rezaei.yu@gmail.com

وابستگی:

کارشناسی ارشد روابط بین الملل دانشگاه
بین المللی امام خمینی (ره)

ستارخان قبل و هنگام جنبش مشروطه

چکیده

جنبش مشروطه در ایران یکی از پیچیده‌ترین و عمیق‌ترین تحولاتی بود که در تاریخ معاصر ایران شاهد آن بودیم. ریشه این جنبش اما از رقابت دوقدرت استعمارگر روسیه و انگلستان ناشی می‌شد که هریک از آنان برای نیل به اهداف خاص خود خواهان دست‌اندازی و نفوذ در ایران بودند. آذربایجان نیز به‌عنوان یکی از سه‌کانون اصلی قیام برای مشروطه در این جنبش نقشی پررنگ و بی‌بدیل داشت. پرسش اصلی پژوهش حاضر این است که ستارخان چه جایگاهی در تبریز قبل از مشروطه داشته و نقش و تأثیر آن هنگام مشروطه به چه سمت و سویی بوده است؟ فرضیه پژوهش اشاره می‌کند که ستارخان قبل از مشروطه از شخصیت‌های خوشنام آذربایجان بوده و هنگام جنبش مشروطه نیز در حمایت از مردم قیام نمود. در این پژوهش از روش توصیفی-تحلیلی و اسناد کتابخانه‌ای استفاده شده است. نتایج پژوهش نشان داد که با شروع جنبش مشروطه ستارخان برای دستیابی مردم ایران به آزادی و از بین بردن استبداد قیام می‌کند و علی‌رغم تلاش کنسول روسیه برای جذب وی به طرف روسیه وی مخالفت می‌کند و پس از پیروزی جنبش مشروطه و به‌دست گرفتن قدرت توسط نیروهای طرفدار انگلستان ستارخان که شخصی میهن‌پرست و مستقلی بوده در یک توطئه در پارک اتابک مورد حمله همه‌جانبه قرار می‌گیرد و پس از زخمی شدن خانه‌نشین شده و بدین ترتیب از صحنه سیاسی حذف می‌گردد.

کلمات کلیدی: آذربایجان، جنبش مشروطه، ستارخان، پارک اتابک

استناد (آپا): رضایی، ع.ا. ستارخان قبل و هنگام جنبش مشروطه. ارومیه: فصلنامه تخصصی "مطالعات تاریخ

آذربایجان و ترک" - جلد ۰۱، شماره ۰۳، بهار ۱۴۰۳. ۸۶۹۰-۳۰۴۱ شاپا

Meşrutiyet hareketi öncesinde ve sırasında Sattar Han

Ali Ekber Rızayi

E-posta:

Rezaei.yu@gmail.com

Üyelik:

Uluslararası İlişkiler Yüksek
Lisansı, İmam Humeyni
Uluslararası Üniversitesi (RA)

Özet

İran'daki anayasal hareket, İran'ın çağdaş tarihinde tanık olduğumuz en karmaşık ve derin gelişmelerden biriydi. Ancak bu hareketin kökeni, her biri İran'ı işgal etmek ve kendi hedeflerine ulaşmak için etkilemek isteyen iki sömürgeci güç olan Rusya ve İngiltere arasındaki rekabetten geliyordu. Anayasa ayaklanmasının üç ana merkezinden biri olan Azerbaycan, bu harekette güçlü ve yeri doldurulamaz bir rol oynadı. Bu araştırmanın temel sorusu, Settar Han'ın anayasa öncesinde Tebriz'deki konumu neydi ve anayasa sırasındaki rolü ve etkisi neydi? Araştırmanın hipotezi, Settar Han'ın anayasadan önce Azerbaycan'ın ünlü şahsiyetlerinden biri olduğunu, meşrutiyet hareketi sırasında ise halkın desteğiyle yükseldiğini öne sürüyor. Bu çalışmada betimsel-analitik yöntem ve kütüphane dokümanları kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçları, Settar Han'ın meşrutiyet hareketinin başlamasıyla birlikte İran halkının özgürlüğünü elde etmek ve zulmü ortadan kaldırmak için ayağa kalktığını, Rus konsolosunun kendisini Rusya'ya çekme çabalarına rağmen ona karşı çıktığını ve sonrasında İran halkının zulmünü ortadan kaldırdığını gösterdi. Meşrutiyet hareketi ve İngiliz yanlısı güçlerin iktidarı ele geçirmesi Vatansever ve bağımsız bir kişi olan Sattar Han, Atabak Parkı'nda bir komplo ile her taraftan saldırıya uğradı ve yaralandıktan sonra evinde kaldı ve böylece siyaset sahnesinden uzaklaştırılıyor.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, meşrutiyet hareketi, Settar Han, Atabek Parkı

CITATION (APA): Rızayi, A.E. Meşrutiyet hareketi öncesinde ve sırasında Sattar Han Urmiye: Üç Aylık "Azerbaycan ve Türkiye Tarihi Üzerine Araştırmalar" Uzmanlık Dergi, yıl 01, sayı 03, Bahar 2024, ISSN: 3041-8690.

Səttar Xan məşrutə hərəkatında

Əli Əkbər Rizayi

E-poçt:

Rezaei.yu@gmail.com

Mənsubiyyət:

Beynəlxalq Münasibətlər üzrə
Magistr, İmam Xomeyni
Beynəlxalq Universiteti (RA)

Xülasə

İrandakı konstitusiyə hərəkatı İranın müasir tarixində şahidi olduğumuz ən mürəkkəb və dərin hadisələrdən biri idi. Bu hərəkatın kökü isə iki müstəmləkəçi dövlət olan Rusiya və İngiltərə arasındakı rəqabətdən qaynaqlanır, onların hər biri öz məqsədlərinə çatmaq üçün İranı işğal etmək və təsir etmək istəyirdi. Azərbaycan konstitusiyə uğrunda üsyanın üç əsas mərkəzindən biri kimi bu hərəkatda güclü və əvəzsiz rol oynadı. Hazırkı araşdırmanın əsas sualı ondan ibarətdir ki, Səttar xanın məşrutədən əvvəl Təbrizdə tutduğu mövqe və məşrutə dövründə onun rolu və təsiri necə olub? Tədqiqatın fərziyyəsində göstərilir ki, Səttar xanın məşrutədən əvvəl Azərbaycanın tanınmış şəxsiyyətlərindən biri olub və məşrutə hərəkatı zamanı xalqa dəstək olaraq ayağa qalxıb. Bu tədqiqatda analitik metoddan və kitabxana sənədlərindən istifadə edilmişdir. Tədqiqatların nəticələri göstərdi ki, Səttar xanın məşrutə hərəkatının başlaması ilə o, azadlığa nail olmaq üçün ayağa qalxmış, rus konsulunun onu Rusiyaya cəlb etmək cəhdlərinə baxmayaraq, ona qarşı çıxmış və İran xalqının ixtiyarına verilmişdir. Qələbə Məşrutə hərəkatı və ingilisyönlü qüvvələrin hakimiyyəti ələ keçirməsi vətənpərvər və müstəqil bir şəxsiyyət olan Səttar xana sui-qəsdlə Atabək parkında hər tərəfdən hücumla məruz qalmış, yaralandıqdan sonra evində qalmış və beləliklə də siyasi səhnədən uzaqlaşdırılır.

Açar sözlər: Azərbaycan, məşrutə hərəkatı, Səttar xan, Atabək parkı

CITATION (APA): Rizayi, Ə.Ə. Səttar Xan məşrutə hərəkatında. Urmiya: "Azərbaycan və Türk tarixi araşdırmalar" İxtisaslaşdırılmış Jurnal, il 01, nömrə 03, Yaz 2024, ISSN: 3041-8690.

Sattar Khan before and during the constitutional movement

Ali Akbar Rezaei

Email:

Rezaei.yu@gmail.com

Affiliation:

Master of International
Relations, Imam Khomeini
International University (RA)

Abstract

The constitutional movement in Iran was one of the most complex and profound developments that we witnessed in the contemporary history of Iran. The root of this movement, however, came from the competition between the two colonial powers, Russia and England, each of them wanted to invade and influence Iran to achieve their own goals. Azerbaijan, as one of the three main centers of the uprising for the constitution, played a strong and irreplaceable role in this movement. The main question of the present research is, what was the position of Sattar Khan in Tabriz before the constitution and what was its role and influence during the constitution? The hypothesis of the research points out that before the constitution, Sattar Khan was one of the famous personalities of Azerbaijan and during the constitutional movement, he rose in support of the people. In this research, descriptive-analytical method and library documents have been used. The results of the research showed that with the start of Sattar Khan's constitutional movement, he rose up to achieve freedom and eliminate tyranny for the Iranian people, and despite the efforts of the Russian consul to attract him to Russia, he opposed him and after the victory The constitutional movement and the seizure of power by pro-British forces. Sattar Khan, who was a patriotic and independent person, was attacked from all sides in a conspiracy in Atabak Park, and after being wounded, he stayed at home and thus It is removed from the political scene.

Keywords: Azerbaijan, constitutional movement, Sattar Khan, Atabek Park

CITATION (APA): Rezaei, A.A. Sattar Khan before and during the constitutional movement. Urmia: "Studies on Azerbaijan and Turk's history" Specialized Journal, year 01, number 03, Spring 2024, ISSN: 3041-8690.

مقدمه:

جنبش مشروطه در ایران یکی از عمیق‌ترین و پیچیده‌ترین تحولاتی بود که در تاریخ ایران به‌وقوع پیوست. این جنبش از تاثیر قدرت‌های استعمارگر آن زمان یعنی روسیه و انگلستان که ایران را طبق قرارداد ۱۹۰۷ بین یکدیگر تقسیم کرده بودند در امان نماند. انگلستان که خود با استفاده از شرایط بوجود آمده و تحصن معترضین در سفارت انگلیس که خواستار تأسیس عدالتخانه بودند توانست این جریان را به سمت‌وسوی مشروطه‌خواهی منحرف سازد. دلیل این اقدام انگلستان نیز گرایش شاهان قاجار به‌سوی روسیه از زمان ناصرالدین‌شاه بود. ناصرالدین‌شاه با تأسیس بریگاد قزاق به کمک روسیه اقدام به مستحکم نمودن پایه‌های قدرت خویش نمود، اقدامی که در عمل تنها موجب نفوذ روزافزون روسیه در ایران شد. فرماندهان روسی بریگاد نیز تمامی اقدامات خود را با سفارت روسیه در ایران هماهنگ می‌کردند.

ازسوی دیگر هند به‌عنوان بزرگترین مستعمره انگلیس در جهان در همسایگی ایران قرار داشت و این خطر که ایران توسط قوای روسیه به اشغال درآید و هند در معرض خطر اشغال توسط روسیه قرار گیرد همواره یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های مقامات انگلستان بود. با ورود بریگاد قزاق به ایران این نگرانی انگلستان چندین برابر نیز شد و بدین ترتیب انگلستان به فکر تضعیف شاهان افتاد و با بروز اعتراضات مردمی برای تأسیس عدالتخانه به رهبری علماء، انگلستان فرصت را غنیمت شمرد و جریان مشروطه‌خواهی را که نتیجه آن تبدیل نمودن پادشاه مطلق‌العنان قاجار به پادشاهی فاقد قدرت و صرفاً نمادین بود، را به‌راه انداخت. بدین ترتیب در مشروطه شاهد سه گروه هستیم یک گروه سلطنت‌طلبان حامی شاهان قاجار هستند که مورد حمایت روسیه هستند و گروه دیگر مشروطه‌خواهان هستند که مورد حمایت انگلستان نیز هستند. در این میان گروه سوم نیز وجود دارد که نه مورد حمایت روسیه است و نه مورد حمایت انگلستان در صورت پیروزی هر کدام از آن دو گروه، سرنوشت خوبی در انتظار گروه سوم نبود؛ آن گروه سوم مشروطه‌خواهان اصیل بودند که نه زیر پرچم روسیه بودند و نه زیر پرچم انگلیس. فرماندهی این گروه دردست ستارخان (سردار ملی) بود، که در آذربایجان و در محله امیرخیز تبریز حماسه‌هایی به‌پا کرده بودند که در رسانه‌های خارج از کشور نیز درباره آن‌ها صحبت می‌شد.

۲. ستارخان قبل از مشروطه:

ستارخان در مهرماه ۱۲۴۵ در آذربایجان و در یکی از روستاهای قره‌داغ دیده به جهان گشود (عزیز نژادخویی، ۱۳۸۵: ۱). وی، در قحطی معروف سال ۱۳۱۶ قمری تبریز، به همدستی یاران خود، در انبارهای غله محترکان را باز کرده و محتویات‌شان را بین اهالی شهر تقسیم کرد. همچنین، برخی منابع از عضویت او در دسته لوطیان خبر داده‌اند، که باید گفت این دسته، فعالیت‌شان هم‌سنگ با گروه جوان‌مردان (عیاران) می‌شده است، نه به‌معنای ظاهری و دیگری آن (اسعدی هوجقان، ۱۳۸۳: ۲-۳).

کشاکش ستارخان با دولت، تا آغاز جنبش مشروطه به طول انجامید و طی این دوره، او بارها به زندان افتاد و پس از رهایی باز به ادامه کار خود پرداخت. باید اشاره کرد که در پی انجام دادن وظایفی که بر عهده او مہول شده بود؛ همچنین، در سایه خدمات وی به مردم و ستیز با قدرت‌مداران زورگو، آوازه خدمت وی را به مظفرالدین میرزا رسانید و سرانجام، او را با لقب خانی، در دسته تفنگداران ولیعهد استخدام کرد (همان، ۱۳۸۳: ۳).

۲. محمدعلی شاه و استبداد صغیر:

روز سه‌شنبه ۲ تیرماه ۱۲۸۷ هجری شمسی یا ۲۳ جمادی‌الاول ۱۳۲۶ هجری قمری (۲۳ ژوئن ۱۹۰۸ میلادی) محمدعلی شاه عملاً اقدام به جلوگیری از اقدامات مجاهدین نمود و مجلس ملی را بمباران کرد و مجاهدین و طرفداران مشروطه در همه‌جای کشور متواری شدند و یکباره مصیبتی عظیم و یأس بزرگ به عموم آزادیخواهان و وطن‌پرستان ایران روی آورد و چنانکه می‌دانیم عده‌ای از رهبران نامی ملیون در تهران کشته شدند و فاتحه اولین مجلس شورای ایران خوانده و درهای امید به‌روی مردم بسته شد و اوضاع برگشت و سیاست روسیه در ایران پیروز گردید (رضازاده شفق، ۱۳۸۵: ۲).

کودتای محمدعلی شاه مردم اکثر شهرها را غافلگیر کرد، ولی خوشبختانه مشروطه‌خواهان آذربایجان غافلگیر نشدند و به‌همین جهت موفق شدند سرپا بایستند و در مقابل استبداد پایداری کنند. وکلای تبریز، مخصوصاً تقی‌زاده، مستشارالدوله و حاجی میرزا ابراهیم‌آقا، با موکلین خود در تماس مستمر بودند و آن‌ها را از وخامت اوضاع مطلع کرده بودند. مستبدین تبریز که از طرف علمای آن شهر رهبری می‌شدند، «انجمن اسلامیه» را که زیر نظر سیدهاشم و حاجی میرزا حسن مجتهد بود و مرکز تجمع قوای مسلح خود قرار داده بودند، با محمدعلی شاه در تماس بودند و دستور می‌گرفتند و کنسول روس از آنان حمایت می‌کرد. در برابر آنان، مشروطه‌خواهان که عده‌ای افراد مسلح در اختیار داشتند در اطراف انجمن ایالتی و مراکز ملی گردآمده بودند؛ بدین ترتیب شهر تبریز دو قسمت شده بود، نیمی از آن در تصرف مستبدین، قداره‌کشان و تفنگچی‌های آنان بود و نیم دیگر را آزادیخواهان در دست داشتند. پس از اولین درگیری که بین مستبدان و آزادیخواهان به رهبری ستارخان و باقرخان در گرفت، سران مستبدین به مردم اعلام کردند اگر می‌خواهند در امان باشند باید یک بیرق سفید بالای سردر خانه خود نصب کنند. مردم تبریز نیز که سخت وحشت کرده بودند، به‌استثنای یک‌چهارم شهر، بقیه پرچم سفید بالا بردند [...] همچنین کنسول روسیه به‌دیدن ستارخان رفت و به وی پیشنهاد کرد که بیرق از کنسولگری بفرستد که او بر سردر خانه خود بزند تا زیر حمایت دولت روسیه، از گزند مصون بماند. ستارخان جواب داد: «جناب کنسول، من می‌خواهم هفت دولت زیر بیرق ایران بیاید، من زیر بیرق بیگانه نمی‌روم» در این ایام دسته‌های سواره و پیاده و توپخانه، از جمله سپاهی به سرکردگی محمدولی خان تنکابنی (سپهدار اعظم) از تهران رسیده بود و نیروی بزرگی، برای نیروهای حکومت فراهم می‌شد. در این زمان مشروطه‌خواهان نیز نیرومند شده بودند و از ایرانیان قفقاز و استانبول نیز به آنان کمک می‌شد (پزشک‌زاد، ۱۳۸۵: ۱۴۲-۱۴۵).

۳. شهرت جهانی ستارخان:

او در مدت یازده ماه از ۲۰ جمادی الاول ۱۳۲۶ ق تا هشتم ربیع‌الثانی ۱۳۲۷ ق رهبری مجاهدین تبریز اعم از آذربایجانی‌ها، ارمنه و قفقازی‌ها را برعهده داشت و مقاومت شدید و طاقت‌فرسای اهالی تبریز در مقابل چهل هزار نفر قشون دولتی، با راهنمایی و رهبریت او انجام گرفت، به‌طوری‌که شهرت او به خارج از مرزهای کشور رسید و در غالب جراید اروپایی و آمریکایی، هر روز نام او با خط درشت ذکر می‌شد و دربارهٔ مقاومت‌های سرسختانهٔ وی مطالب انتشار می‌یافت (فارس: ۲۸ مهر ۱۴۰۲).

مجله یادگار در شماره‌های ۱ و ۲ قسمتی از یادداشت‌های محمد قزوینی [...] را، که در ایام مشروطیت مقیم اروپا (فرانسه) بوده، انتشار داده، در آن چنین می‌خوانیم: «...متدرجاً شهرت او از داخل به خارج سرایت کرد، وصیت شجاعت و مردانگی او در تمام دنیا انتشار یافت. در غالب جراید اروپا و آمریکا هر روز با خط درشت، اسم "ستارخان" در صفحه اول روزنامه‌جات با تفصیل جنگ‌های او و مقاومت‌های سخت او در مقابل قشون دولتی چاپ می‌شد و خوانندگان آن جراید را قرین اعجاب و تحسین می‌نمود... باری این اعمال حیرت‌آور ستارخان، روی ایران را در اوایل قرن چهاردهم در تمام خارجه سفید گردانید و فی‌الحقیقه می‌توان او را بطل‌الابطال ایران و مبارزترین نمونهٔ شجاعت و دلاوری و مردانگی و وطن‌پرستی نژاد ایرانی محسوب نمود. فی‌الواقع مقاومت این شخص که از طبقه سوم مردم بیرون آمده بود، در مدت ۱۱ ماه تمام مقابل ۴۰ هزار نفر قشون بی‌رحم و خون‌خوار دولتی، تولید یک حس احترام و اعجاب و تحسین برای او و برای عموم ایرانیان در تمام دنیا نمود، که نظیرش را در تاریخ ایران در دو سه قرن اخیر من سراغ ندارم.» (زاوش، ۱۳۶۱: ۱۶۳-۱۶۴).

هفته‌نامه مساوات، چاپ تبریز در شماره ۲۸ نامه‌ای به امضای ۷۵۸ تن از دانشجویان دارالفنون مسکو، که به تبریز فرستاده شده بود، چاپ کرده بود: «ما امضا ذیل که از متعلمین دارالفنون مسکو می‌باشیم، احساسات صمیمانه و وجد بی‌پایان خودمان را تقدیم می‌کنیم، مجاهدین ایران که برای تحصیل آزادی و کسب حریت جان‌های خودشان را فدا نموده‌اند، بالخصوص آن قهرمان حریت و بزرگوار آزادی‌طلب، ستارخان را با احساسات باطنی سلام رسانده، تمنا می‌نماییم چنانکه تاکنون در اعلاء بیرق حریت تا اقصی الغایه کوشیده و به سیادت و بزرگواری آن بیرق را برافراشته، من بعد را هم در محافظه و صیانت عَلم فتح و ظفر، فتوت و جوانمردی به خرج داده تا به مقاصد عالیّه نایل و موفق شوند» (همان، ۱۳۶۱: ۱۶۴-۱۶۵).

۴. واقعهٔ پارک اتابک:

ادامهٔ حضور سردار ملی در آذربایجان پس از تشکیل دولت مشروطه در تهران، باتوجه به اینکه ستارخان هنوز در تبریز نفوذ و پایگاه اجتماعی داشت و باتوجه به ایران‌دوستی و اسلام‌خواهی فسادناپذیرش، می‌توانست برای دولت‌های روسیهٔ تزاری و

انگلستان و دولت اشرف و خان‌ها در تهران که خواستار تثبیت قدرت طبقه حاکم و مالک و ظالم بودند، دشواری‌هایی پدید آورد (رواسانی، ۱۳۸۵: ۶).

عضدالملک نایب‌السلطنه، رئیس‌الوزراء و وزیرداخله با فرستادن تلگرام‌های متعدد خواستار عزیمت فوری ستارخان از آذربایجان به تهران شدند و در این رابطه یپرهم‌خان نیز به تبریز رفت. ۲۸ اسفند ۱۲۸۸ تبریزی‌ها با اشک و ماتم ستارخان و باقرخان را بدرقه کردند [...] چندروز پیش از عزیمت اجباری به تهران، سردار در حضور تنی چند از اعضای انجمن تبریز خطاب به باقرخان سالار ملی گفت: «جناب سالار این آقایان می‌خواهند ما را به کشتن داده قبر ما را امامزاده کنند» (همان، ۱۳۸۵: ۶). در تاریخ ۱۲ مرداد ۱۲۸۹ (۲۸ رجب ۱۳۲۸) مجلس شورای ملی در نشستی به تصویب می‌رساند که جز سپاهیان و پاسبانان شهربانی دیگری تفنگ و ابزار جنگی نمی‌تواند داشته باشد و سلاح از مجاهدان تا ۴۸ ساعت دیگر گرفته می‌شود [...] پس از تصویب این قانون، ستارخان اعلام می‌کند: «اولین کسی که این قانون را اجرا می‌کند من خواهم بود» او خطاب به مجاهدان آذربایجانی همراه خود سفارش می‌کند هرچه زودتر بروید اسلحه خودتان را زمین بگذارید و کاری نکنید که این کاسه و کوزه‌ها بر سر ما بشکند و بدانید اگر کسی اسلحه با خود داشته باشد مأمورین دولت از دست او خواهند گرفت (روحانی، ۱۳۸۳: ۳۱-۳۲).

مجاهدان و یاران ستارخان این قانون را از جهاتی بیدادگرانه و توطئه‌آمیز می‌دانستند زیرا:

۱. این قانون همه تفنگداران و سلاح به‌دستان را دربرنمی‌گرفت. دارودسته یپرهم خان باند وابسته به حزب دموکرات که در ترور [آیت‌الله] بهبهانی نقش مستقیم داشتند، سواران سردار اسعد و صمصام‌السلطنه، تفنگداران بختیاری، گروهک مرموز قفقازی از این قانون مستثنی بودند.

۲. تفنگ برای یک مجاهد پاک‌باخته و سر بر کف نهاده سمبل غرور و هستی او شمرده می‌شد و گرفتن تفنگ از دست او خوار کردن و بی‌اعتبار کردن او به‌شمار می‌رفت.

۳. آزادخواهان راستین و هواداران مشروطه به‌درستی دریافته بودند که انگیزه دولتمردان تنها گرفتن سلاح از آنان نمی‌باشد، بلکه سرکوب اهداف و آرمان‌هایی است که اینان در راه آن به جان‌بازی و فداکاری و از خودگذشتگی دست زده‌اند. اینان با چشم سر می‌دیدند که خودکامگان فریبکار، بیدادگران و ستمکاران دیروز که از ریختن خون مشروطه‌خواهان پروا نمی‌کردند امروز به‌نام مشروطه حکمرانی می‌کنند، لیکن برای آنان آشکار بود که این تازه به‌دوران رسیده‌ها در دشمنی با مشروطه و آزادی پابرجا هستند (همان، ۱۳۸۳: ۳۲).

سرانجام، شرایط مناسب برای آغاز درگیری فراهم شد. از این پس نیروهای دولتی به دلیل واکنش‌های مجاهدین می‌توانستند اقدامات و هجوم خود را توجیه کنند؛ از این رو آنان دیگر به سرداران فرصت مذاکره ندادند و راه‌های ارتباطی را قطع کردند و در نهایت، جنگ آغاز شد. جمعیت نیروهای دولتی و ادوات نظامی آن‌چنان زیاد بود که گویی مجاهدین بیگانگانی اشغالگر بودند. هریک از نویسندگان به‌گونه‌ای قشون دولتی را توصیف کرده‌اند: «بعد از ظهر اول شعبان قوای دولتی مرکب از ۱۰۰۰ نفر بختیاری به ریاست سردار بهادر، ۵۰۰ نفر مجاهد ارمنی و مسلمان به فرماندهی پیرم‌خان و چند فوج که در تهران بودند با چند عراده توپ پارک اتابک را محاصره کردند و عمارت اطراف را که به پارک مسلط بود سنگر نمودند و با توپ و تفنگ و نارنجک به پارک اتابک حمله بردند (توللی و شیپری، ۱۳۹۳: ۲۲).

پس از شروع تیراندازی از سوی نیروهای دولتی «... سردار به‌این خیال می‌افتد که با آن چند نفر همراهان خود را به پشت‌بام رسانده و از آنجا مشغول جنگ شود. هنوز به پشت‌بام نرسیده در یکی از راهروها تیری به پایش می‌خورد و چون زخم‌کاری بود سردار را از پا می‌اندازد...» (رواسانی، ۱۳۸۵: ۷). چهار سال بعد از زمین‌گیر شدن ستارخان بر اثر همین تیر، وی در سن ۴۸ سالگی درگذشت.

۵. نتیجه‌گیری:

جنبش مشروطه برنامه‌ای انگلیسی برای مقابله با نفوذ روسیه در ایران بود که مستقیماً از لندن هدایت می‌شد و ایران صحنه رویارویی بین نیروهای روس و انگلیس گردید. در این بین اما ستارخان به‌عنوان فرمانده مشروطه‌خواهان آذربایجان از محدود افرادی بود که نه وابسته به انگلیس بود و نه روسیه. هدف او از مبارزه بر علیه قوای محمدعلی‌شاه و روسیه برقراری مشروطه در ایران و پایان حکومت استبدادی بود. درحالی‌که نیروهای انگلیسی طرفدار مشروطه که با ستارخان در یک‌جبهه بودند به پیروزی رسیدند، اما بازهم چون وی را از خود نمی‌دانستند دست به توطئه بر علیه او زدند و به اسم خلع سلاح مجاهدین و حاکمیت قانون در کشور، نیروهای او را تار و مار کرده و خود او را نیز خانه‌نشین نمودند. بدین ترتیب حکومت به دست طرفداران انگلیس افتاد و هیچ شخصی که مورد تأیید انگلیس نباشد را به حکومت ندادند.

۶. منابع

- اسعدی هوجقان، حسین (۱۳۸۳)، ستارخان سردارملی، فصلنامه تاریخ پژوهی ، شماره ۱۱.
- پزشک‌زاد، ایرج (۱۳۸۵)، یکصدمین سالگرد انقلاب مشروطیت ایران، نشرالبرز، تهران.
- توللی، زهرا، شیپری، مریم (۱۳۹۳)، تحلیل فازی شیوه‌های حل اختلاف بین دو حزب دموکرات و اجتماعیون اعتدالیون در مجلس دوم شورای ملی ایران مطالعه موردی: کشمکش خلع سلاح مجاهدین (پارک اتابک)، فصلنامه جامعه‌شناسی تاریخی، شماره ۲.
- زاوش، محمدحسین (۱۳۶۱)، رابطه فراماسونری با صهیونیسم و امپریالیسم، نشر آینده، تهران.
- رضازاده شفق، صادق (۱۳۸۵)، ستارخان، سردارملی، فصلنامه اطلاعات سیاسی، شماره ۲۳۰.
- رواسانی، شاپور (۱۳۸۵)، ستارخان، سردارملی، خدمتگزار و قهرمان ستم‌دیگان ایران، فصلنامه اطلاعات سیاسی اقتصادی، شماره ۲۳۰.
- روحانی، حمید (۱۳۸۳)، به مناسبت نودمین سال شهادت سردار ملی، حماسه ستارخان و تاریخ‌نگاری رسمی عصر مشروطه، فصلنامه ۱۵ خرداد، شماره ۱.
- عزیزنژاد خویی، یوسف (۱۳۸۵)، ستارخان در سخن دیگران، فصلنامه حافظ، شماره ۳۲.